

Pap László

KONCENTRÁCIÓS TÁBOROK AZ ANGOL–BÚR HÁBORÚBAN

A XX. század történelme során elképesztő számú és mérhetetlen súlyú, galád és dicstelen cselekedeteket hajtottak végre az emberi erkölcs alapvető szabályait sárba tipró politikai szervezetek és diktátorok. Aljas tevékenységüket, valamint az általuk elkövetett emberiségellenes bűncselekményeket pedig leggyakoribban a haza tragikusan félreértelmezett fogalma, a nemzetbiztonság paranoiába átcsapó rémlátomása vagy a minden egyéb érték felett állónak hirdetett szélsőséges politikai ideológiák ostoba és hazug elvei segítségével próbálták igazolni.¹

Az egyik ilyen ember-ember ellen elkövetett szégyenletes tevékenység a koncentrációs táborok létrehozása, melyek főleg a totalitárius berendezkedésű államok egyik, különösen kegyetlen, elrettentő büntetés-végrehajtási eszközei, lényegében börtönei voltak. Legtöbbször háború idején állították fel az ország hatalmi rendszerének fenntartására. Történt azonban, hogy békeidőben is létrehoztak ilyen jellegű táborokat, ahol a legfőbb cél a politikai ellenfelek megtörése, megsemmisítése volt. Az, hogy egyáltalán léteztek haláltáborok, máig olyan szégyenfoltja a történelemnek, mely – bár sokan szeretnék elfelejteni – beleégette magát az emberiség legsötétebb bűneinek sorába és közös emlékezetébe. A koncentrációs tábor kifejezés hallatán szinte mindenkinek a német náci haláltáborok borzalmai jutnak az eszébe, pedig korántsem a németek voltak az elsők, akik alkalmazták az efféle létesítményeket. Az első elkülönítő tábort az USA területén hozták létre 1838-ban – az amerikai-indián háborúk során – a cseroki indiánoknak, ami azonban inkább rezervátum volt, mintsem fegyverrel sakkban tartott foglyok lakhelye.²

A történelemben tájékozottabbak tudni vélik, hogy az első koncentrációs tábort az angolok létesítették a második angol-búr háború éveiben. Sőt, gyakran halljuk-olvassuk a koncentrációs tábor fogalmát, Horatió Herbert Kitchener tá-

---

¹ Kurt Rieder: A koncentrációs táborok története megdöbbentő történelmi tények alapján. Vagabund Kiadó, Kecskemét. 2004. 6.

² Joël Kotek-Pierre Rigoulot: A táborok évszázada. Nagyvilág Könyvkiadó, Budapest, 2005. 7.

bornok nevével összemosva. Kevesen tudják, hogy nem a britek – és nem Kitchener – hoztak létre először hadszíntéren ilyen jellegű táborhelyeket. Többnyire megfélemlünk a spanyolokról, pedig övük a szomorú világelsőség, hiszen Kubában az 1895-ben kitört második függetlenségi háború (1895-1898) alatt a spanyol gyarmatosítók terelték elsőként gyűjtőtáborokba a José Marti³ által feltüzelt civil lakosságot. A tragikus következményű intézkedés ötlete Valeriano Weyler tábornok (1838–1930) agyában fogant meg.

Weyler nemesi származású tábornokként (Tenerife márkija és Ruby hercege) nemcsak a katonaságon belül töltött be fontos szerepet, hanem a spanyol politikai élet meghatározó alakja is volt. Kuba spanyol kormányzójaként ő használta először a spanyol-kubai függetlenségi háború idején a „reconcentración”, vagyis az újraközpontosítás kifejezést. Miután Campos marsall nem tudta a kubai felkelést megfékezni, a konzervatív spanyol kormány Weylert küldte Kubába. Ő lett Kuba teljhatalommal ellátott spanyol vezetője, feladata pedig a karibi szigetország politikai rendjének helyreállítása, valamint a cukortermelés nagyobb jövedelmezőségének biztosítása lett.⁴ Weyler célja a reconcentración-nal az volt, hogy eltávolítsa földjeikről és felügyelet alatt tartsa – a felkelőket élelemmel meg minden más lehető módon segítő – kubai parasztságot. Különböző erődökben emberek százazreit – köztük rengeteg nőt és gyermeket – tartottak fogva rettenetes körülmények között. Az alultápláltság és a járványos megbetegedések következtében a fogva tartottak nagy része meghalt. Hogy hányan, ma sem tudható pontosan, egyes források 300 ezer áldozatról beszélnek, mások még többről, de vannak, akik az említett 300 ezres adatot is erősen túlzottnak tartják. Pulitzer József (1847–1911) – vagy nemzetközileg ismertebb nevén Joseph Pulitzer – és William Randolph Hearst (1863–1951) amerikai sajtómogulok lapjaikban sokkoló írásokat közöltek a spanyolok kubai táborairól, innen szerzett tudomást róluk egész Európa és az európai közvélemény is.⁵ Weyler elismerte, hogy gya-

³ A kubai történelem egyik kiemelkedő személyisége. Költő, író, politikailag rendkívül agilis szabadsághős. Még húsz éves sem volt, amikor kényszermunkára ítélték egy kőfejtőben, amiért részt vett az 1868-as összeesküvésben, a függetlenséget támogatva. Mielőtt száműzetésbe vonult Spanyolországba, rabszolgaként robotolt, kezén-lábán lánkra fűzve. A szabadságra való jog és az emberi élet sérthetlensége Marti egyik rendíthetetlen meggyőződése volt. A Guatemalai Egyetem irodalom professzorának nevezték ki, ami nemzetközi elismertséget biztosított számára. Ennek köszönhetően Kubában amnesztiát kapott, ám röviddel a hazatérése után újra kiutasították az országból, hiszen újabb összeesküvést szervezett a függetlenség reményében. Végül 1895-ben tért ismét haza, hogy harcoljon a spanyolok elleni függetlenségi háborúban (1895-1898) Maximo Gomez tábornok oldalán, ám egy Boca de Dos Rios melletti ütközetben hamarosan életét veszítette. Hazájában hősként tisztelik, a havannai repülőtér pedig az ő nevét viseli. Lásd *Christopher Abel*: José Martí: Revolutionary Democrat. Athlone Press, London, 1896. 274.

⁴ *Alger Russel*: The Spanish-American War Books for Libraries Press, New York, 1907. 23.

⁵ *Lloyd Reginald*: Twentieth century impressions of Cuba. Lloyds Greater Britian Publishing Company, London, 1913. 123.

korlatban ő alkalmazta ezt a „különös elkülönítést” először, noha elméleti síkon ezt William Tecumseh Sherman (1820–1891) amerikai főparancsnoktól ⁶ tanulta, amikor Washingtonban a spanyol nagykövetségen hadügyi attaséként szolgált. A generálist, akit „Butcher” (mészáros) Weyler-nek gúnyolt az amerikai sajtó, mindenki elítélte, s téves politikájának volt egy másik fontos hatása is. Az amerikai közvélemény nyomására William McKinley (1843–1901) amerikai elnök hadat üzent Spanyolországnak.⁷

A koncentrációs táborok elvét tehát – Európától Amerikáig – az egész világ elvetette. Az ötletét mégis hamarosan átvették, sőt az emberiség kárára tökéletesítették is. Weyler első követői az angolok voltak, akikre az általános köztudat ráfogta, hogy ők létesítettek először koncentrációs táborokat. Ejtsünk azonban előbb néhány szót az előzményekről.

Az európaiak a „fekete földrészből”, vagyis Afrikából, sokáig csak a partvidéket ismerték és a XIX. század derekán még a briteknek is csupán egyetlen gyarmatuk volt itt, a Hollandiától megszerzett és a bécsi kongresszus által nekik ítélt Fokföld. Az említett század utolsó negyedében a nyugati országok többségét magával ragadó hódítási láz azonban Angliát sem hagyta hidegen. Egyiptom megszállását (1882) követően Londonban vérmes tervek kezdtek kovácsolni a „Kairó-Fokváros” tengely kiépítésére. A délről észak felé indított expanzióknak azonban nemcsak az őslakosok, hanem – sokkal inkább – még a XVII. században Hollandiából érkezett búr telepesek is útjában álltak. Az archaikus közösségekben élő, földművelést és állattenyésztést folytató búrok igyekeztek kerülni minden konfliktust és az 1830-as években Fokföldtől északra húzódtak, létrehozva Natalt. Rövidesen azonban ez is áldozatul esett a brit terjeszkedésnek, s még északabbra kellett vándorolniuk, ahol két új államot alapítottak, Oranje Szabad Államot és Transvaalt. A két kis állam függetlenségét az angolok is elismerték 1852–54 között, de a helyzet megváltozott, amikor 1866-ban egyedülálló aranylelőhelyet találtak Transvaalban. A brit gyarmatosítás legendás figurájának tartott Cecil Rhodes – akit 1890-ben Fokföld miniszterelnökének neveztek

---

⁶ Az amerikai polgárháború alatt (1861–1865) vezérőrnagy rendfokozatban szolgált az északiak hadseregében. A háború után, amikor Grant tábornokot megválasztották az Amerikai Egyesült Államok elnökének, Sherman örökölte posztját és az Egyesült Államok haderejének főparancsnoka lett (1869–1883). 1875-ben kiadta emlékiratait, mely máig is az egyik legjobb első kézből származó beszámoló a polgárháború eseményeiről.

Szuhay-Havas Ervin: Kék-szürke tragédia (Az amerikai polgárháború története) Gondolat Kiadó, Budapest, 1966. 247.

⁷ Mivel nyilvánosságra került a spanyol nagykövet sértő hangnemű levele (1898. febr. 9.), majd a havannai kikötőben felrobbant a Maine nevű amerikai hadihajó (1898. febr. 15.), s 260 tengerész meghalt. A robbanást valószínűleg öngyulladás okozta, a sajtó mégis a spanyolokat vádolta, így 1898. április 11-én Amerika hadat üzent a már kimerült Spanyolországnak. *Hahner Péter: Az Egyesült Államok elnökei. Maecenas Kiadó, Budapest, 1998. 193.*

ki – legfőbb törekvése arra irányult, hogy ürügyet találjon a független búr államok bekebelezésére.⁸

A nevezetes Jameson rajtaütés⁹ után mindkét fél – az elhivatottságot, a „kiválasztott” nép magabiztosságát érző, rabszolgatartásra berendezkedett búr közösség, és az ügyeikbe beavatkozó brit hatalom – a végső összecsapásra készült. Az angolok meglepődtek a kudarc miatt, s menesztették Rhodest, miközben egyre inkább készültek a háborúra. 1899 őszén ultimátumot adtak a búroknak, s ezt megerősítendő, a brit katonák átlépték a határt. A búrok a határidő lejártával nem adták meg magukat, sőt ők támadtak először 1899. október 11-én.

A brit hódítók az elején biztosak voltak benne, hogy kétszeres túlerejük fényes diadalt arat, ám nem így történt. A búrok kezdetben katonailag erősebbnek bizonyultak, mint a szigetországból és más gyarmatokról ideérkezett katonák, elsősorban Louis Botha (1862–1919) és D. Hertzog tábornokok irányításának köszönhetően. Ezért egymás után érkeztek a hajók a piros zubbonyos brit századokkal, majd az angolok keményebb hadviselési eszközökhöz nyúltak, és ez meghozta a sorozatos győzelmet a hódítóknak. Az 1900-as év második felére úgy tűnt, hogy a háború eldőlt. A búrok ekkor a kommandós harcmodort alkalmazták, vagyis kisebb egységekben mindig váratlanul csaptak le az angolokra. Azt tudták, hogy hosszú távon semmi esélyük sincs 450 ezer angollal szemben, ám a háborút ezzel elhúzhatták és komoly veszteségeket okozhattak a briteknek. Ezzel tehát a búr háború nem ért véget, csak átalakult. Erre az angol hadsereg vezetése a hátország megsemmisítésével akarta letörni az ellenállást. Ezért a civil lakosság terrorizálását, lakóhelyeik rombolását, a termény- és állatállomány pusztítását kezdte el. 1900 júniusában láttak neki a búr farmok és a termés felégetésének, s ezeket folyamatosan szélesítették. Frederick Sleight Roberts (1832–1914) a háború első brit tábornoka kijelentette, hogy „kiéheztetéssel vetné alá” a búrokat. 1900. novemberi rendelete szerint a kommandóban való részvétel és a szabotázs miatt pusztították el a farmokat, vitték el az állatokat. A gerillaháborút folytató kommandós búrokat akarták megfosztani az élelemtől, ezzel embertelen szenvedést zúdítva a polgári lakosságra is.¹⁰

⁸ *Egedy Gergely*: Nagy-Britannia története. Aula Kiadó, Budapest, 1998. 65–66.

⁹ 1895 decemberében Leander Starr Jameson, a Brit Dél-afrikai Társaság egyik vezetője, Cecil Rhodes bizalmi embere, betört Transvaalba, amely a búrok ellenőrzése alatt állt. A búrok lefegyverezték a maroknyi angol csapatot. Az incidens után a német császár helyeslő táviratot küldött a búr állam miniszterelnökének, Paul Krügernek, amelyben gratulált neki és homályosan ugyan, de támogatásáról biztosította. *Szántó György Tibor*: Anglia története. Akkord Kiadó, Budapest, 2003. 210.

¹⁰ *Sidó Zolt*: A koncentrációs és munkatáborok története. Új Szó Online, 2009. nov. 21. 2. <http://ujso.com/napilap/szalon/2009/11/21/a-koncentracios-es-a-munkataborok-tortenete> (2012. 10.07)

1900 végére a háború mocskossá fajult, undorítóvá vált. Minden egyes hónappal a helyzet csak tovább romlott. A megfoghatatlan kommandók szakadatlanul zaklatták az angolokat, miközben a brit kincstár fokozatosan kiürült, de a háborúnak sehol sem látszott a vége. A katonáknak megparancsolták, hogy égessek fel a búrok farmjait, öljék le a háziállatokat, nőket, öregeket és gyerekeket pedig koncentrációs táborokba vitték. Ez nyílt felszólítást jelentett a totális, megsemmisítő háborúra, hiszen úgy gondolták, hogy ezek az intézkedések megtörik a búrok elszántságát, akaraterejét és ellenállását. Az angol katonától – és egyáltalán bármely harcostól – először követelték meg, hogy nemcsak a fegyveres ellenféllel harcoljon, hanem a civilekkel és aggastyánokkal is. Voltak olyanok is, akik örömeiket lelték a romlásban és gyilkolásban, mások csak naplóik oldalain önthették ki felháborodásukat és keserűségüket. A parancsot azonban mindenkivel végrehajtották. Néhány hónap leforgása alatt megsemmisült minden farm, falu vagy stratégiailag jelentéktelen kisváros, melynek hatására Oranje Szabad Állam és Transvaal kopár, kiégett sivataggá vált. A helyzet még rettenetesebbé vált, amikor már az angol csapatok körében is felütötte a fejét a hír, hogy a koncentrációs táborokban több tízezer nő és gyermek halt meg a szomjúságtól, éhségtől és betegségtől. Egyre többen tették fel a kérdést: „Mi történik itt valójában?”¹¹ A búr családtagok internálásától azt remélték az angolok, hogy ez majd megadásra készíti a harcoló férfiakat, a feketéket pedig azért őrizték, hogy ne segíthessék élelemmel, információval a kommandókat.

Az ellenállás megtörésére szervezték a táborokat. Nem adtak ki parancsot rossz bánásmódra vagy az emberek elpusztítására, mégis több mint 230 ezer embert, főleg nőket és gyermeket zsúfoltak össze, elemi életfeltételeiket alig biztosítva. Azok azonban több ételmelet kaphattak, akiknek a harcoló hozzátartozói letették a fegyvert.¹²

A koncentrációs táborok létrejöttének körülményeivel foglalkozott Elizabeth van Heyningen, a Fokvárosi Egyetem oktatója. „A búr Koncentrációs táborok a dél-afrikai háborúban – A modernizáció eszköze” című tanulmányában leírja, hogy maga az ötlet Joseph Chamberlain-től (1836–1914), a brit gyarmatügyi minisztertől származik, majd gyakorlati felállítását Lord Roberts kezdeményezte, s a későbbiekben Herbert Kitchener (1850–1916) valósította meg.¹³

Természetesen az álszent és prűd viktoriánus-kori angol közvéleményt úgy informálták, hogy Chamberlain szavaival élve: „Meg kell óvnunk a civil lakosságot a háború borzalmaitól. Gondoskodnunk kell róluk és védelmünk alá he-

¹¹ *Zicherman István*: Az angol–búr háború 1899–1902. Anno Kiadó, Budapest, 2006. 169.

¹² *Surányi Róbert*: A viktoriánus Anglia. História, 2000/9–10. 44.

¹³ *Elizabeth van Heyningen*: A tool for modernisation? The Boer concentration camps of the South African War, 1900–1902. South African Journal of Science. Vol.106. 2010. May/June (5/6) <http://www.sajs.co.za/index.php/SAJS/article/viewFile/242/290> (2012. 10. 12.)

lyezni, hiszen csak így érvényesülhet célunk, a civilizáltság.” A parlamentben pedig így érvelt: „Mindössze azért kell menhelyekre vinni a nőket és gyerekeket, mert maguk a búrok egyszerűen nem kívánnak gondoskodni családjaikról.”¹⁴ Hasonló szavakkal támasztották alá a XX. századi diktatúrák vezetői saját munka- és haláltáboruk létrejöttét.

1901 tavaszán a koncentrációs táborok hálózata befedte Dél-Afrika jelentős részét. Több mint száz szögesdróttal körülfalazott területen helyeztek el kb. 230 ezer nem fegyverképes búr és fekete bőrű bennszülött lakost. A legnagyobb táborok Barbertonban, Haydelburgban, Johannesburgban, Kliksdorpban, Middelburgban, Pochefroomban, Standertonban, Ferinigingben, Volksrüsben, Mafekingben, Kimberleyben, Port Elizabeth-ben, Winburg-ban és Airinben voltak. A vasúti szerelvényekre rákényszerített embereket előtte megfosztották minden vagyontól. Ahogy korábban említettem nemcsak a búrokat zárták táborokba, hanem az angolokkal harcoló bennszülött feketék családtagjait is. A hivatalos közlés szerint: „Meg kell óvni őket (az őslakosokat) a búrok kegyetlen bosszújától.”¹⁵ Ez persze szintén taktikai húzás volt, hiszen a búrok a háború alatt egyszer sem támadtak feketékre, az elkülönített feketék táborát pedig ütközőpontként két búr koncentrációs tábor közé állították fel. A háború végéig több mint negyven táborban 116 ezer fehéret, 60 külön táborban nagyjából ugyanennyi bennszülött feketét őriztek.¹⁶ A feketék táborairól azonban nagyon kevés adat ismert mind a betegségeikkel, mind pedig a halálozásukkal kapcsolatban.

A nem megfelelő szervezés és ellátás miatt a táborok első „lakóinak” nem volt elég sátor és élelmiszer. Továbbá komoly problémát jelentettek a betegségek megjelenései, különösen a tífuszjárvány, amely 8020 brit katona életét követelte. A katonák megfertőződtek, így amerre mentek, terjesztették a bacilusaikat, ezzel megfertőztek szárazföldi területeket és folyókat egyaránt. A fertőzés áldozatai leginkább a gyermekek voltak, akiknek az immunrendszere még nem fejlődött ki teljesen, s legyengült állapotban – ahogyan a táborban éltek – rögtön megbetegedtek. Ezért a megfelelő, korszerű orvosi ellátás a koncentrációs táborok számára az egyik legfontosabb kérdés volt.¹⁷

A kezdeti időszakban képzett orvosok és ápolók csak kis számban álltak rendelkezésre, így kénytelenek voltak a táborvezetők a kevésbé képzett helyi kato-

¹⁴ *Arthur George: Life of Lord Kitchener.* Macmillan, London, 1920. 217.

¹⁵ *Christopher Wilkinson-Latham-Michael Roffe: The Boer War – Man at arms.* Osprey, 1977. 183.

¹⁶ *Surányi Róbert: A viktoriánus Anglia. História, 2000/9-10. 46.*

¹⁷ Ezt a kérdést boncolgatja Elizabeth van Heyningen, a már korábban ismertett tanulmányában, melyet recenzió formájában, magyar nyelven Szabó-Zsoldos Gábor tár elénk. Lásd *Elizabeth van Heyningen: Koncentrációs tábor: a modernizáció eszköze.* (Ismerteti: *Szabó Zsoldos Gábor*) Klió, 2011/4. 95.

nai sebészek munkáját igénybe venni. A mafekingi tábor orvosa az Osztrák-Magyar Monarchia területéről jövő bécsi Dr. Kaufmann, bár jól dolgozott, nem rendelkezett megfelelő adminisztratív segítséggel, hiszen asszisztense, aki német volt, angolul csak kicsit beszélt, hollandul pedig egyáltalán nem. Így fordulhatott elő, hogy néhány gyermeket hetekkel a halála előtt sem látott orvos.

Alfred Milner, hogy megoldja a koncentrációs táborok rossz egészségügyi ellátásának problémáját, az anyaországból toborzott 50 képzett orvost és 100 ápolónőt. Az új munkaerő jórészt fiatal, frissen végzett, ambiciózus orvosból állt, akik a telített brit piacot elhagyva reménykedtek a jobb karrierépítési lehetőségekben. Többen közülük a háború után is Dél-Afrikában maradtak és körzeti orvosok lettek. Az ápolónők túlnyomó része pedig a brit nőmodellt, ideált képviselte a búrok számára. Az afrikáner szülők kezdetben féltették gyermekeiket a kórházaktól. A közvetítő szerepet a táborlakók és az egészségügyi intézmények között azok a fiatal búr nők töltötték be, akik gyakornokként dolgoztak a brit nővérek mellett. 1902-re minden lágerben volt legalább 20 afrikáner ápolónő gyakornok, s a háború végére a táborvezetők képzési programot indítottak számukra.¹⁸

A kutatás következő kérdésköre a higiénia szerepével foglalkozott. Van Heyningen úgy vélekedik, hogy a búr lakosság túlnyomó többségének a higiénia fogalma ismeretlen volt, így a táborban eltöltött idő szoktatta hozzá a búrokat a modernebb higiéniahoz. A britek tisztában voltak azzal is, hogy a megfelelő tisztavíz ellátás a koncentrációs táborok szempontjából nagyon fontos, és a sikeres egészségmegőrzés egyik kulcsa. Ezért tanult szakemberek dolgoztak a vízellátási nehézségek leküzdésén. A transvaali táborok számára például labort hoztak létre a tej és a víz ellenőrzésére, sőt 1902-re a koncentrációs táborokban vízügyi mérnököket alkalmaztak, akik vízvezeték-rendszereket telepítettek. A táboroknak köszönhetően számos falu és város örökölt így kifinomult vízellátási rendszereket, amelyek egyik praktikus örökségei a táboroknak.

Végül a táplálkozás kérdéskörét mutatnám be, a már említett angol tanulmányon keresztül. Transvaalban kezdetben két fajta fejadagtípus létezett: az egyik a kommandókban harcolók családjai, a másik pedig azok számára, akiknek a hozzátartozói már letették a fegyvert. Az előbbieket étrendje kezdetben húsnélküli volt, ám ezt a megkülönböztetést – mivel számos táborvezető elutasította – egy hónapon belül eltörölték. A harcoló búr kommandósok családtagjainál a feketék még sanyarúbb helyzetben voltak, hiszen ők nagyon ritkán, szinte sohasem kaptak húst.

A fejadagrendszert a hadsereg állította össze, amely a gyerekek és nők igényével egyáltalán nem foglalkozott. Azonban a kemény, szívós húsok megfőzéséhez nem állt rendelkezésre megfelelő idő, így a félig megfőtt, a búroktól elvett jószágállományból származó, gyakran fertőzött hús, emésztési problémákat oko-

¹⁸ *Elizabeth van Heyningen: A tool for modernisation? Id. mű.*

zott. A lakók a tábor boltjában kapható termékekkel (rizs, lekvár, konzervhal) egészíthették ki étrendjüket, majd 1901 végére általánossá vált az a gyakorlat, hogy a táborvezetők zöldségeskerteket hoztak létre, valamint leves konyhákat és sütődéket állítottak fel. Ezeknek köszönhetően nagymértékben javult a búrok tápláltsága.¹⁹

A háborút követően az afrikáner nacionalizmus mélységesen elítélte a koncentrációs táborokat, mint az asszimiláció és az angolosítás eszközét. Ezzel mindenki egyetértett, s a bevezetőben már szintén leírtam véleményemet a koncentrációs táborokról, ám azok megmaradt eredményeként fel kell hoznunk Dél-Afrikában a vízvezeték-rendszerek elterjedését, a higiéniai eljárások hétköznapi-vá válását, valamint a gyermekvédelmet. A háborút követően folyóiratok biztosították a fenti ismeretek továbbterjedését a búr nők körében, akiknél szerették volna meghonosítani a „nemzet anyja” modellt. Különböző szervezetek, mint az Afrikai Keresztény Nők Egyesülete (Afrikaanse Christelike Vroue Vereniging) és a Dél-Afrikai Nők Szövetsége (Suid-Afrikaanse Vroue Federasie) az afrikáner nacionalizmus mellett, olyan modern üzeneteket közvetítettek, mint például a betegségmegelőzés fontossága. Így 1920-ra, mikor a búr nők elkezdtek nagyobb számban ápolónői vagy tanári hivatásokat betölteni, ezek az eszmények beépültek az afrikáner tudatba.²⁰

Mindenesetre a modernebb eszmék elterjedése ellenére természetesen le kell szögeznünk, hogy a koncentrációs táborok óriási veszteséget okoztak a búroknak, miképpen a statisztikai adatok is siralmas képet mutatnak. A hivatalos adatok szerint 1902 februárjában 114 180 búr és 101 344 fekete bennszülött fekete volt a táborokba zárva (1902 májusában a feketék száma már 115 700, a búroké szintén magasabb lett, ám pontos adataink nincsenek róla). Mindössze egy év alatt – 1901 januárjától 1902 januárjáig – csak a fentebb felsorolt koncentrációs táborokban az éhségtől, szomjúságtól és betegségektől 17 ezer ember halt meg, javarészt gyerekek. 1901 áprilisában, csak a johannesburgi koncentrációs táborban meghalt a nyolc évnél fiatalabb gyerekek 70 százaléka. A legújabb kutatások szerint, bár dokumentált anyag rendkívül kevés maradt fenn, 27 927 búr (ebből 26 251 nő és gyerek), továbbá körülbelül 17 ezer fekete veszítette életét, persze a bennszülöttekről ez inkább csak becsült adat.²¹ Ezek a számok Transvaal búr lakosságának 10%-át tették ki, így a búrok egy része joggal hitte, hogy ki akarják őket irtani.

Hivatalosan ezek a táborok nem léteztek, mivel Chamberlain és párttársai a parlamentben és a közvélemény előtt „menhelyek”-nek („refugee”) nevezték

¹⁹ Uo. 123.

²⁰ *Elizabeth van Heyningen: Koncentrációs tábor... Id. mű, 98.*

²¹ *Darell Hall: The Hall handbook of the Anglo-Boer War 1899-1902. University of Natal Press, Pietermaritzburg, 1999. 119.*

őket. Bármilyen híresztelést, ami a hazatért sebesült angol katonák nyomán lábra kelt, a hivatalos körök rágalomnak, hazugságnak és alattomos rosszindulatú rémhírterjesztésnek tartották. A közvélemény ezt persze el is hitte, így működött ideig-óráig ez a „néphülyítés”. E szerint hivatalosan Dél-Afrikában a civilizált angol katonák dicső szuronyos rohamokban győzik le a vad, kegyetlen búrokat, és még asszonyaikat, gyermekeiket is megvédik a „menhelyeken” Anglia anyai, gondoskodó szárnyai alatt.²² A képtelen hazudozás odáig fajult, hogy még a hivatalos dokumentumok is a hamisítást szolgálták. Például amikor Hertzog búr tábornok megkapta a koncentrációs táborban meghalt kisfiáról szóló hivatalos értesítést, abban a következő állt: „Tisztelt Uram! Tájékoztatjuk Önt és a család többi hozzátartozóját, hogy a Port-Elizabethben lévő menhelyen meghalt a nyolcéves D. Hertzog nevű hadifogoly”.²³

Ettől függetlenül nem illik elhallgatni, hogy ismerünk olyan példákat is, amikor angolok álltak ki a búrok ügyéért. Emily Hobhouse, egy anglikán pap lánya, 1900 júniusában Londonban a brit katonai akciók ellen tiltakozó nők gyűlését szervezte meg, szeptemberben pedig gyűjtést indított a különböző búr családok megsegítésére. Decemberben Dél-Afrikába ment és a táborokban élelmet, ruhát osztogatott, javító intézkedéseket sürgetett. Hazatérése után, 1901 májusában a koncentrációs táborokban uralkodó szörnyű állapotokról gyűjtött dokumentumokat Campbell-Bannermann (1836–1908) liberális pártvezér elé tárta.²⁴ Ugyan a baloldali vezető nagy vihart kavart tiltakozásával, mondván, hogy „a barbárság eszközeivel vívott háború” már nem tekinthető háborúnak, mégis a Liberális Párt elzárkózott a dokumentumok kommentálásától, hiszen szerintük a bemutatott tényszerű dokumentumok teljességgel hihetetlenek.²⁵ Ekkor Hobhouse kisaszszony Franciaországba küldte a fotókat, ahol az újságok címlapjára került az abban az időben óriási vihart kavart fénykép, melyen Lizzie Van Zyl csonttá soványodott búr kislány feküdt.²⁶

Volt még egy ember, Mr. McClatchy angol tanár, aki a bloemfonteini táborban iskolát nyitott a búr gyerekek számára. Közel száz tanítványát mentette meg az éhhaláltól azzal, hogy saját pénzén menzát nyitott nekik, ahol azok szabadon étkeztek.²⁷

Az első koncentrációs táborok, tehát nem az angolok nevéhez fűződnek, mégis a spanyoloktól rögtön átvéve, hamar továbbfejlesztették és bő másfél éven keresztül sakkban tartották a harcoló búrok családtagjait, embertelen körülmé-

²² Zichermann, 170.

²³ Darell Hall, 124.

²⁴ História, 2000/9-10. 47.

²⁵ Zichermann, 171.

²⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/File:LizzieVanZyl.jpg> (2012. 10. 12.)

²⁷ Zichermann, 171.

---

nyek között. Valószínűleg azért tartják őket a fenti szörnyűség „kitalálójának”, mert amit ők műveltek, megfelelő alapot szolgáltatott a XX. századi diktatúrák haláltáborainak létrehozására.